

Једанаест копија средњовековних фресака из Збирке Факултета ликовних уметности у Београду, чији је аутор сликар Јарослав Кратина, професор на Академији ликовних уметности у Београду од 1947. до 1962. године, на предмету Зидно сликарство, конзервиране су и рестауриране и први пут се јавно излажу као целина. Концепт изложбе у Галерији ФЛУ фокусиран је на Кратинине радове који су део факултетске колекције, иако они представљају тек сегмент укупног сачуваног сликаревог копистичког опуса. Велик број његових копија чува се данас у Галерији фресака у Београду, а пројекат изложбе подразумевао је и интензивну истраживачку сарадњу са поменутом институцијом.

Јарослав Кратина се сматра једним од пионира на пољу српске копистике, у чему се усавршавао у европским центрима између два светска рата и активно учествовао организованим подухватима копирања српских средњовековних фресака. Након Другог светског рата, фреско-сликарство постаје део редовног наставног курикулума на Академији ликовних уметности и то управо захваљујући ангажману Јарослава Кратине, што знатно доприноси активном упознавању студената са српском средњовековном ликовном традицијом. Истраживања која су резултирала овим текстом, на првом месту ослоњена на богату архивску документацију ФЛУ, требало би да допринесу бољем познавању ликовно-педагошких принципа на Академији / Факултету ликовних уметности након Другог светског рата и у време Кратининог ангажмана, односно схватања места копистике, те идејног и технолошког познавања српског средњовековног фреско-сликарства у развоју вештина и креативних потенцијала првих послератних генерација академских уметника.

Када је сликар Јарослав Кратина, у септембру 1947, решењем Министарства просвете „додељен на рад” Академији, касније Факултету ликовних уметности у Београду, за предмет фреско-сликарство, непосредно иза њега стајало је краткотрајно кустоско службовање у Народном музеју.¹ Сачувани персонални картон

¹ Архив ФЛУ: досије Јарослава Кратине, дописи Министарства просвете бр. 22167, 01. јул 1947; бр. 31945, 15. септембар 1947; Cf. Симеоновић Ђелић 2015: 50–51. Из сачуваних докумената у досијеу види се да је сликар у Народном, тада Уметничком музеју, био запослен од априла до септембра 1947, као и да је

Eleven copies of medieval frescoes from the Collection of the Faculty of Fine Arts in Belgrade, whose author is the painter Jaroslav Kratina, a professor of the Academy of Fine Arts in Belgrade between 1947 and 1962 at the academy course of Wall Painting, have been conserved and restored and are now publicly exhibited for the first time as a whole. The concept of the exhibition in the Gallery of the FFA focuses on Kratina's works which are a part of the faculty collection, although they represent only a segment of the painter's entire copyist opus that is preserved. A large number of his copies are kept at present time in the Gallery of Frescoes in Belgrade, and the exhibition project also involves an intensive research cooperation with the aforementioned institution.

Jaroslav Kratina is considered as one of the pioneers in the field of Serbian copying, which he specialized in the European centers in the period between the two world wars and actively participated in the organized endeavors of copying the Serbian medieval frescoes. After the Second World War, fresco painting became a part of the regular curriculum of the Academy of Fine Arts thanks to the involvement of Jaroslav Kratina, which significantly contributed to the active introduction of the students to the Serbian medieval art tradition. The present research, that resulted with this text, is based primarily on the rich archival documentation of the FFA and should contribute to a better knowledge of the art and the pedagogical principles at the Academy / Faculty of Fine Arts in the period after the Second World War and at the time of Kratina's tenure, i.e. understanding the position of copying, and the conceptual and technological proficiency of the Serbian medieval fresco-painting in the development of the skills and the creative potentials of the first post-war generations of academic artists.

In September 1947, by the decision of the Ministry of Education, the painter Jaroslav Kratina was "assigned to work" at the Academy (later the Faculty) of Fine Arts in Belgrade as a teacher of fresco-painting, after holding a short-term curatorship at the National Museum.¹ The preserved personal file testifies that Kratina was hired in

¹ The Archive of the FFA: a dossier of Jaroslav Kratina, Letters of the Ministry of Education no. 22167, July 1, 1947; no. 31945, September 15, 1947; Cf. Simeonović Čelić 2015: 50–51. From the preserved documents in the

01. Завршни део преписа дипломе Јарослава Кратине, Краљевска виша школа за умјетност и умјетнички обрт, Загреб, 1920 (Архива ФЛУ).

сведочи о томе да је Кратина у музеју био ангажован првенствено због претходне специјализације за копирање фресака и вештине „скидања старих фресака”.² У овом периоду, непосредно по окончању Другог светског рата, у Народном музеју није било довољно средстава и одговарајућег материјала за сликареву пуну активност на копирању и „спасавању угрожених фресака”. Премештање на рад на Академију уследило је као резултат економизације и тежњи за оптималним распоређивањем ретких довољно образованих стручњака, а Кратинина претходна ликовно-педагошка делатност сигурно је утицала и на садржај препоруке Народног музеја, у којој се истиче да су његове вештине нарочито погодне за образовање „подмлатка у струци”.

у августу исте године био привремено премештен у Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС.

² Архив ФЛУ, Уметнички музеј у Београду, копија персоналног картона Јарослава Кратине.

the National museum primarily because of his previous specialization in fresco copying and his skill in “transferring the old frescoes”.² In this period, immediately after the end of the Second World War, the National Museum had neither sufficient funds nor suitable material for the painter’s full activity in copying and “rescuing the endangered frescoes”. The move to work at the Academy came as a result of an economization and aspirations to optimally employ the rare experts that were appropriately educated, and certainly Kratina’s previous artistic-pedagogical activity influenced also the content of the recommendation of the National Museum, in which it was emphasized that his skills were particularly suitable for the education “of the youth in the profession”.

A black-and-white photograph of a middle-aged and serious Kratina in a military overcoat from a document of the National Museum constitutes one of the few direct testimonies about the painter from the period before the teaching engagement at the Academy. His academic personal file contains a little more information, from which we find out that he was already a grandfather at the time of his arrival at the Academy;³ the attached photograph of a smiling painter with sleek black hair is in sharp contrast to the earlier photographic testimony, which strikingly records the expression of the seriousness and the austerity of post-war times. A decade later (1955), he was portrayed by a younger colleague, Mladen Srbinović, as a disheveled aging artist with a somewhat resigned look, at the end of the active teaching career.⁴ At the Academy, Kratina was engaged as a professor of the upper (college level) school, from which he retired in 1962, when the painter Božidar Prodanović⁵ was recruited as the new teacher for the course of wall painting. The preserved documentation of the Academy from the first two decades after the Second World War does not provide much information about Kratina’s teaching activity or about the relationship of the art-pedagogical environment towards his primary skill and its status within the teaching curriculum, which was being shaped in an ideologically very dynamic, but exclusive time, with a new and specific attitude towards the medieval art heritage.⁶

Jaroslav Kratina was educated in a different era and artistic environment, in the Yugoslavian educated bourgeois modernist milieu which evolved between the

file, it can be seen that the painter was employed at the National Museum (then the Art Museum), from April to September 1947, as well as that in the August of the same year he was temporarily transferred to the Institute for the Protection and the Scientific Study of the Cultural Monuments of the NRS.

² The Archive of the FFA, The Art Museum in Belgrade, a copy of Jaroslav Kratina’s personal card.

³ The Archive of the FFA, a dossier of Jaroslav Kratina, a personal sheet of the Academy of Fine Arts.

⁴ The art collection of FFA, inv. no. 290.

⁵ Simeonović Čelić 2015: 175, ref. 705, 419.

⁶ Merenik 2010: 11–57, Denegri 2013: 11–25, 231–239.

Црно-бела фотографија средовечног и озбиљног Кратине у војничком шиње-лу из документа Народног музеја чини једно од ретких непосредних сведочанстава о сликару из периода пре наставног ангажовања на Академији. Нешто више података садржи његов академски персонални лист, из којег се сазнаје да је у време доласка на Академију већ био деда;³ приложена фотографија насмејаног сликара углађене црне косе у оштром је контрасту са ранијим фотографским сведочанством, које упечатљиво бележи израз озбиљности и суровости поратног времена. Деценију касније (1955), портретисао га је млађи колега Младен Србиновић, као разбарушеног остарелог уметника понешто резигнираног погледа, на измаку активне наставничке каријере.⁴ Кратина је на Академији био ангажован у звању професора више школе, у којем је и пензионисан 1962, када је као нови наставник на предмету зидно сликарство ангажован сликар Божидар Продановић.⁵ Сачувана документација Академије из прве две деценије после Другог светског рата не пружа много података о Кратининој наставничкој делатности, као ни о односу ликовно-педагошке средине према његовој примарној вештини и њеном статусу у оквиру наставног курикулума, који се уобличавао у идеолошки веома динамичном, али искључивом времену, са новим и специфичним односом према средњовековном ликовном наслеђу.⁶

Јарослав Кратина био је васпитаник другачијег доба и уметничког окружења, југословенског грађанског модернистичког миљеа, који се развијао између два светска рата.⁷ Био је пореклом Чех, рођен у Хрватској Костајници 1893. године.⁸ Школовао се у Загребу, где је из Више школе за умјетност и обрт 1920. године изашао са звањем декоративног сликара, из класе Беле Чикоша Сесије.⁹ Наставни програм ове школе, директне претходнице данашње Академије у Загребу, уређиван још пре Првог светског рата по узору на бечку *Kunstgewerbeschule*, био је посвећен подизању општег уметничког квалитета занатских вештина упошљаваних на извођењу јавних државних, верских, али и приватних архитектонских објеката. Одсек за зидно сликарство, који је похађао Јарослав Кратина, установљен је законским нацртом из 1912. године. Школа није у потпуности успела да реализује своје практично замишљене наставне одреднице, јер се јавни ликовни простор у Хрват-

³ Архив ФЛУ, досије Јарослава Кратине, персонални лист Академије за ликовне уметности.

⁴ Уметничка збирка ФЛУ, инв. бр. 290.

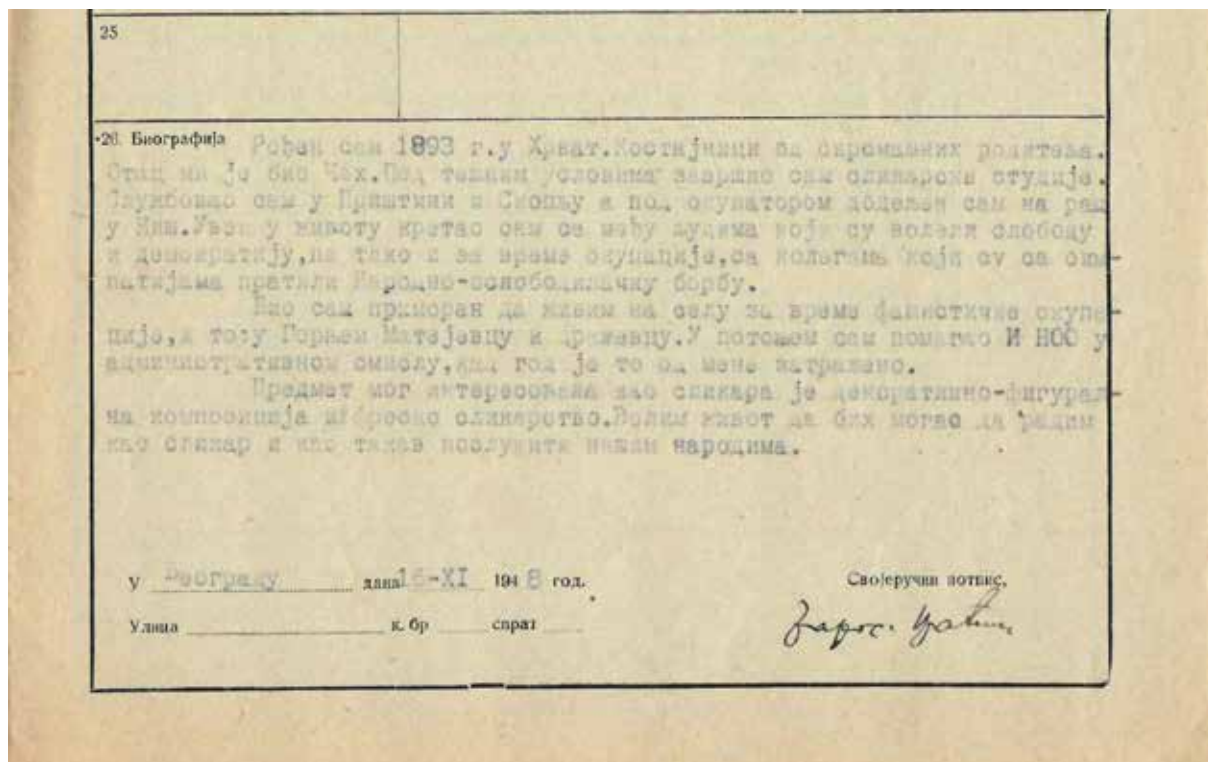
⁵ Симеоновић Ћелић 2015: 175, нап. 705, 419.

⁶ Merenik 2010: 11–57, Denegri 2013: 11–25, 231–239.

⁷ Merenik 2010: 11; Cf. Тошић 1983: 134–135, 142, 151–160.

⁸ Антић-Комненовић 1972: s.p., Продановић, Арбутина 2012: 60.

⁹ Архив ФЛУ: досије Јарослава Кратине, персонални лист Академије за ликовне уметности; Продановић, Арбутина 2012: 60. О Вишој школи за умјетност и обрт у Загребу в. Maruševski 2002: 25–51.

02. Кратка биографија Јарослава Кратине са власторучним потписом, Београд, 1948 (Архива ФЛУ).

two world wars.⁷ He was of Czech origin, born in the Croatian Kostajnica in 1893.⁸ He was educated in Zagreb, where he graduated from the Higher School of Arts and Crafts in 1920, with the academic title of a decorative painter, in the class of Bela Čikoš Sesia.⁹ The curriculum of this school, a direct predecessor of today's Academy in Zagreb, was set up before the First World War, based on the model of the Vienna *Kunstgewerbeschule*, and dedicated towards raising the general artistic quality of the craft skills to be employed in the construction of the public, state, religious, and private architectural buildings. The Department of Wall Painting, attended by Jaroslav Kratina, was established by a legal draft from 1912. The school did not fully succeed in accomplishing its practically conceived educational objectives, because the public

⁷ Merenik 2010: 11; Cf. Tošić 1983: 134-135, 142, 151-160.

⁸ Antić-Komnenović 1972: s.p., Prodanović, Arbutina 2012: 60.

⁹ The Archive of the FFA: a dossier of Jaroslav Kratina, a personal sheet of the Academy of Fine Arts; Prodanović, Arbutina 2012: 60. About the College of the Arts and Crafts in Zagreb, see Maruševski 2002: 25-51.

ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
НАРОДНА РЕПУБЛИКА

Установа _____

Број _____

СЛУЖБЕНИЧКИ ЛИСТ

(Позивање, списак звања и веза)

1. Општи подаци

Редан	1910-11-11	род. у	Београд
град	Београд	Народна република	Југославија
националност	Југослав		
држављанство	Југославија		
Првобитно звање	Уставник		

2. Квалификације

а) Школна спрема	Гимназија у Београду	Клада	1930 у.
б) Стручна спрема (основна, курсева вид)	Уставнички институт у Београду	Клада	1935 у.
в) Звање језика	Српски, мађарски, француски		
г) Опште знање, научни радови и квалитетни радови у струци	Уставнички институт у Београду		

3. Занимање пре ступања у државну службу

Уставник у Уставничком институту у Београду

Страна 113/30 Цена 150 -- дина Издање Министарства државних послова у Београду -- Београд -- 1930

03. Прва страна Службеничког листа Јарослава Кратине, Женска реална гимназија у Нишу, пре 1947 (Архив ФЛУ).

ској, поготово након прерастања Више школе у Академију, убрзано осамостаљивао и проширивао, а занатски је добијао другачија усмерења.¹⁰ Кратинин професор у Загребу, Бела Чикош, бечки и минхенски академски еkleктичар касног 19. века, историјски сликар и посленик сецесијске декоративности и симболистичке мистике, био је ангажован на државним пројектима који су укључивали извођење зидних слика, попут оних у ентеријеру палате „Одјела за богоштовље и наставу” владе у Загребу.¹¹ Он је лично потписао Кратинину „завршну свједоцбу” загребач-

¹⁰ Maruševski 2002: 43-46.

¹¹ Zlamalik 1984: 34-46.

art domain in Croatia, especially after the transition of the Higher School into the Academy, rapidly expanded and became independent, whereas the realm of crafts was acquiring different directions.¹⁰ Kratina's professor in Zagreb, Bela Čikoš, a Viennese and a Munich academic eclectic of the late 19th century, a historical painter and an advocate of the secessionistic decorativeness and the symbolistic mysticism, was engaged in the state projects that included the execution of wall paintings, such as those in the interior of the palace of "the Department of Divine Worship and Teaching" of the government in Zagreb.¹¹ He personally signed Kratina's "final school certificate" from the Zagreb Higher School of Arts and Crafts, in which were listed all the courses he attended.¹²

For Jaroslav Kratina, the First World War was decisive in turning towards the Serbian environment, because he became a volunteer in the Serbian army.¹³ The available information about him indicates that, after completing his formal education in Zagreb in 1920, he worked as a high school teacher already in the following year. In that service he spent the period till the end of the Second World War, teaching drawing in lyceums in Priština (from 1921), Skopje and Niš (1947).¹⁴ He maintained constant ties

¹⁰ Maruševski 2002: 43–46.

¹¹ Zlamalik 1984: 34–46.

¹² Jaroslav Kratina also completed his lower level art education in Zagreb in 1907–1911, attending the Royal Land Crafts School. In the Archive of the FFA, a copy of the certificate that he completed the "prescribed studies for the decorative-painting trade" has been preserved, which was originally signed by the director of the school, architect Hermann *Bollé*. He entered the College of Arts and Crafts in September 1912, attending classes until July 1914 when he stopped his studies, probably due to the outbreak of the First World War. He continued and completed his higher education in 1918–1920. The original diploma, whose copy has been preserved, was signed by his professor Bela Čikoš Sesija, and as it is written in the note, "Mr. Kratina showed a special gift in drawing out figural compositions and figural-decorative painting". An Archive of the FFA: a dossier of Jaroslav Kratina, n.n..

¹³ In the documents of the painter's dossier at the FFA, it is recorded that he was a volunteer of the 18th Infantry Regiment from 1914 to 1918. After the Second World War he declared himself as a Serb. He became an Orthodox Christian by baptism in the Cathedral Church in Niš in January 1943. It is known from the baptismal certificate that his father's name was Josip and that he was also a painter, and his mother was Marija. In 1926, while working as a high school teacher in Priština, Jaroslav Kratina adopted a girl, Maria (Marica?) from Bečmen. In the contract made with her biological mother Natalija, together with his wife (Ivana - Ivka), he still declared himself as a Roman Catholic and obliged his adopted daughter that he would be buried as such. He got married in Belgrade in the Roman Catholic Church of Christ the King in November 1920. The Archive of the FFA: a dossier of Jaroslav Kratina, the General Questionnaire, November 16, 1948, n.n.

¹⁴ Kratina's dossier contains a copy of the original certificate about his movement through the services starting from 1921, when he was appointed as a "temporary teacher of skills" at the lyceum in Priština. After advancing in the rank, after passing the skills teacher exam in 1925, he stayed in Priština until 1938, when he was transferred to the Male Lyceum in Skopje. In June 1941, he was "assigned to work" at the First Male Real Lyceum in Niš, where he stayed till the end of World War II. In the official Questionnaire from 1948, the painter left his short biography: "I was born in 1893. in the Croatian Kostajnica from poor parents. My father was a Czech. I finished painting studies under difficult conditions. I served in Priština and Skopje, and under the occupier I was assigned to work in Niš. I have always moved in life among people who loved freedom and democracy, even during the occupation, with colleagues who followed the People's Liberation Struggle with sympathy. I was forced to live in the countryside during the fascist occupation in Gornji Matejevac and Draževac. In the latter, I also helped the PLC (People's Liberation Council) in an administrative sense, whenever it was asked from me. The subject of my interest as a painter are decorative-figurative composition

04. Јарослав Кратина, после 1948 (Архива ФЛУ)

with the Belgrade artistic environment, preparing among other things the Priština high school students for admission to the Art School in the capital. Along with the painters Svetislav Strala and Figa Vasiljević, also high school drawing teachers, he is today considered as a pioneer of modern art education in Kosovo and Metohija.¹⁵ He passed the “skills’ teacher” exam in Belgrade in 1925.¹⁶ In the documentation of the National Museum, it was recorded that his specialization in copying frescoes began in 1924.¹⁷ All the earlier biographical notes about the painter state that he specialized in fresco-painting in Vienna, Prague, Venice, Florence, Verona, Rome, Milan and Naples.¹⁸ The archival documents at the FFA contain the information that Kratina stayed in Prague and Vienna as a student before the First World War (1912–1914), and that he traveled through Italy in order to improve his fresco-painting and “acquaint himself with the artistic works of the classics”.¹⁹

When Jaroslav Kratina was employed at the Academy of Fine Arts in 1947, this institution, like the other institutions of culture and education that were founded before the Second World War, found itself in the position of trying to achieve both the continuity and the redefinition of its position in the society, but also to set up a teaching curriculum that would correspond to the era of the new ideology. Sculptor Toma Rosandić and painter Milo Milunović, two out of the three founders of the Belgrade Academy of Arts in 1937,²⁰ were hired immediately after the war as the most respected professors, Stojanović as the rector and Milunović as a full professor of painting.²¹ Beside Milunović, who was transferred to the position of a teacher at the School of Art in Cetinje in the mid-1946, the Department of Painting was staffed by five professors, among which there was no specialist in wall painting²² at that time. The

and fresco painting. I love life, so that I can work as a painter and serve our people as such.” The document by which the Ministry of Education, in March 1947, transferred him to the Art Museum in Belgrade as an “expert painter” testifies about the fact that at that time he was employed at the Female Lyceum in Niš. An Archive of the FFA: a dossier of Jaroslav Kratina, The General Questionnaire, November 16, 1948, no. 1-13, 14, a decision of the Ministry of Education no. 5150, March 31, 1947.

¹⁵ Antić - Komnenović 1972: s.p, Marković 2019: 352–352, 356.

¹⁶ The Archive of the FFA, a dossier of Jaroslav Kratina, the personal file of the Academy of Fine Arts.

¹⁷ The Archive of the FFA, The Art Museum in Belgrade, a copy of the Jaroslav Kratina’s personal card. There is published data that Kratina started copying frescoes immediately after his arrival to Priština in 1921. Milosavljević 1989: 52.

¹⁸ Prodanović, Arbutina 2012: 60, Popović 2022: 204, with the older literature.

¹⁹ The Archive of the FFA: a dossier of Jaroslav Kratina, The General Questionnaire, November 16, 1948; Cf. Marković 2019: 351.

²⁰ The third founder was the painter Petar Dobrović. Živković 1987: 26, Prodanović, Arbutina 2012: 22–26.

²¹ Simeonović Čelić 2015: 47–48.

²² In May 1946, they were: Kosta Hakman, Petar Lubarda, Đorđe Andrejević-Kun, Ivan Tabaković and Nedeljko Gvozdenović. Archive of the FFA, A letter to the Ministry of Education of Serbia, The Department for Arts, Science and Culture, no. 712, May 16, 1946; Cf. Simeonović Čelić 2015: 48.

ке Више школе за умјетност и обрт, у којој су побројани сви предмети које је он похађао.¹²

За Јарослава Катину Први светски рат био је пресудан у окретању ка српској средини, јер је постао добровољац у српској војсци.¹³ Познати подаци о њему указују на то да је, након завршетка формалног образовања у Загребу 1920, наредне године већ радио као наставник гимназије. У тој служби провео је период до завршетка Другог светског рата, предајући цртање у гимназијама у Приштини (од 1921), Скопљу и Нишу (1947).¹⁴ Са београдском уметничком средином одржавао је сталне везе, припремајући, између осталог, приштинске гимназијалце за упис на Уметничку школу у престоници. Уз сликаре Светислава Стралу и Фигу Васиљевића, такође гимназијске наставнике цртања, он се данас сматра пиониром модерног ликовног образовања на Косову и Метохији.¹⁵ Испит за „учитеља вештина“ положио је у Београду 1925. године.¹⁶ У документацији Народног музеја остало је забележено да је његова специјализација за копирање фресака започета 1924. године.¹⁷ Сви досадашњи биографски написи о сликару наводе да се за фреско-сли-

¹² Нижи степен ликовног образовања Јарослав Кратина је такође завршио у Загребу 1907-1911, похађајући Краљевску земаљску обртну школу. У Архиви ФЛУ сачуван је препис сведочанства да је завршио „прописане науке за декоративно-сликарски обрт“, које је изворно потписао равнатељ школе, архитекта Херман Боле. Вишу школу за умјетност и обрт уписао је у септембру 1912, похађајући наставу до јула 1914, када је студирање прекинуо, вероватно због избијања Првог светског рата. Образовање на вишој школи наставио је и завршио 1918-1920. године. Изворну сведоџбу чији је препис сачуван потписао је његов професор Бела Чикош Сесија, а како стоји у напомени „господин Кратина је показао особити дар у извађању фигуралних композиција те фигурално-декоративном сликању“. Архив ФЛУ: досије Јарослава Кратине, б.б.

¹³ У документима сликаревог досијеа на ФЛУ забележено је да је био добровољац 18. пешадијског пука, од 1914. до 1918. године. Након Другог светског рата изјашњавао се као Србин, а православац је постао крштењем у Саборној цркви у Нишу, у јануару 1943. године. Из крштенице се сазнаје да му се отац звао Јосип и да је такође био сликар, а мајка му је била Марија. Јарослав Кратина је 1926, док је радио као гимназијски учитељ у Приштини, посвојио девојку Марију (Марицу?) из Бечмена. У уговору склопљеном са њеном биолошком мајком Наталијом још увек се, заједно са супругом (Иваном – Ивком), изјашњавао као римокатолик и обавезивао своју усвојеницу да као такав буде и сахрањен. Оженио се у Београду у римокатоличкој цркви Криста Краља, у новембру 1920. године. Архив ФЛУ: досије Јарослава Кратине, Општи упитник, 16. новембар 1948, б.б.

¹⁴ У Кратинином досијеу чува се препис оригинала уверења о његовим кретањима кроз службе почев од 1921, када је постављен за „привременог учитеља вештина“ гимназије у Приштини. Након напредовања у звању после полагања испита за учитеља вештина 1925, у Приштини се задржао до 1938, када је премештен у мушку гимназију у Скопљу. У јуну 1941. године био је „додељен на рад“ Првој мушкој реалној гимназији у Нишу, где се задржао до краја Другог светског рата. У службеном упитнику из 1948. године, сликар је оставио своју кратку биографију: „Рођен сам 1893. год. у Хрв. Костајници од сиромашних родитеља. Отац ми је био Чех. Под тешким условима завршио сам сликарске студије. Службовао сам у Приштини и Скопљу, а под окупатором додељен сам на рад у Ниш.

¹⁵ Антић - Комненовић 1972: с.р, Марковић 2019: 352-352, 356.

¹⁶ Архив ФЛУ, досије Јарослава Кратине, персонални лист Академије за ликовне уметности.

¹⁷ Архив ФЛУ, Уметнички музеј у Београду, копија персоналног картона Јарослава Кратине. Постоје публиковани подаци да је Кратина почео да копира фреске одмах након доласка у Приштину 1921. године. Милосављевић 1989: 52.

painter Petar Dobrović, the third pre-war founder of the Academy at the dawn of the April War in 1941, proposed the introduction of a special course - wall painting, as well as the engagement of a part-time teacher.²³ In the immediate post-war period, efforts were continued to enable students to master the skills of wall painting, primarily fresco painting. The records from the sessions of the Teachers' Council bear witness to the fact that in the months after the war, the initiative of the then-deceased Dobrović regarding the engagement of a part-time wall painting teacher was considered. The problem was perceived together with the need to hire a teacher for the course of painting technology, and Martin Solaržik, a student of Dobrović and Milunović, and a painter-propagandist in the People's Liberation Army, was initially proposed.²⁴ Earlier researchers noted that at the initiative of Đorđe Andrejević-Kun professor "Hudožnik" from the Academy in Ljubljana was proposed for the course of wall painting, in the form of a one-month course.²⁵ This is probably a misread name of the painter Radoje Hudoklin (1986–1956), a Slovenian sculptor and the author of the manual for the painting technology at the Ljubljana Academy, where he was employed since 1946.²⁶ Consultations were also held with the painter and technologist Sigo Sumereker, who contributed with his suggestions to the Teachers' Council deciding that an independent expert should be hired for the painting technology course.²⁷

The dilemmas about both courses were resolved by the decision to establish a workshop for fresco-painting and mosaic and by hiring Jaroslav Kratina as a wall painting teacher, and Nemanja (Nikodim) Brkić as a part-time teacher of painting technology.²⁸ At the beginning of that year, at the meetings of the Council of Teachers of the Academy and at the initiative of the Ministry of Education, a decision was made that the students of the Department of Painting would study wall painting in the 4th year, which was also included in the first post-war curriculum, and sent to the Ministry for approval.²⁹ Even then, the teaching of the course at the Academy was connected with the idea of practical training of students on locations, which would be realized in the form of professional excursions to medieval Serbian monasteries.

²³ Wall painting as a special "auxiliary mandatory" course for the students of painting was mentioned in the curriculum of the Academy of Arts as early as 1939, as well as in the regulations on courses in the "Pure Art Department" of the general course for painters and graphic artists from 1941. Simeonović Čelić 2015: 48, 118–120.

²⁴ Simeonović-Čelić 2015: 166; Cf. Vukelić, Konstantinović et al. 1975: 187.

²⁵ Simeonović-Čelić 2015: 166.

²⁶ LEJ 1984: 610; Cf. HBL 2009-2020: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8129>.

²⁷ Simeonović Čelić 2015: 166–167.

²⁸ Simeonović Čelić 2015: 167; Prodanović, Arbutina 2012: 66.

²⁹ According to the curriculum, it was intended that the number of wall painting classes would be 8 lessons per week. The Archive of the FFA: no. 1525 of September 26, 1947; Cf. Simeonović Čelić 2015: 121–123.

карство специјализовао у Бечу, Прагу, Венецији, Фиренци, Верони, Риму, Милану и Напуљу.¹⁸ Архивски документи на ФЛУ садрже податак да је Кратина у Прагу и Бечу боравио као студент пре Првог светског рата (1912–1914), а да је кроз Италију путовао због усавршавања у фреско-сликању и „упознавања са уметничким делима класика”.¹⁹

Када је 1947. године Јарослав Кратина запослен на Академији ликовних уметности, ова институција се, као и друге установе културе и образовања које су основане пре Другог светског рата, нашла у позицији покушаја остваривања континуитета и редефинисања сопствене позиције у друштву, али и наставног курикулума који би одговарао времену нове идеологије. Вајар Тома Росандић и сликар Мило Милуновић, двојица од три оснивача београдске Уметничке академије 1937,²⁰ непосредно после рата ангажовани су као најугледнији професори, Стојановић као ректор, а Милуновић као редовни професор сликарства.²¹ На Одсеку за сликарство су, осим Милуновића, који је од средине 1946. године пребачен на место наставника Уметничке школе на Цетињу, радила петорица професора, међу којима у том тренутку није било специјалисте за зидно сликарство.²² Слика Петар Добровић, трећи предратни оснивач Академије, предлагао је, у освит априлског рата 1941, увођење посебног предмета – зидно сликарство, као и ангажман хонорарног наставника.²³ У непосредном поратном периоду настављена су настојања да се студентима омогући савладавање вештина зидне слике, на првом месту фреско-сликарства. Записници са седница Наставничког савета сведоче о томе да је у месецима након рата разматрана иницијатива тада већ покојног Добровића о ангажману хонорарног наставника зидног сликарства. Проблем је сагледаван заједно са потребом запошљавања наставника за предмет сликарска технологија, а првобитно је био предложен Мартин Соларжик, Добровићев и Милуновићев студент и сликар-пропагандиста у Народно-ослободилачкој војсци.²⁴ Ранији истраживачи забележили су да је на иницијативу Ђорђа Андрејевића-Куна за предмет зидно сликарство, у виду једномесечног течаја, био предлаган професор „Художник” са

¹⁸ Продановић, Арбутина 2012: 60, Поповић 2022: 204, са старијом литературом.

¹⁹ Архив ФЛУ: досије Јарослава Кратине, Општи упитник, 16. новембар 1948; Cf. Марковић 2019: 351.

²⁰ Трећи оснивач био је сликар Петар Добровић. Живковић 1987: 26, Продановић, Арбутина 2012: 22–26.

²¹ Симеонович Ћелић 2015: 47–48.

²² У мају 1946. године то су били: Коста Хакман, Петар Лубарда, Ђорђе Андрејевић-Кун, Иван Табаковић и Недељко Гвозденовић. Архив ФЛУ, допис Министарству просвете Србије, Одељењу за уметност, науку и културу, бр. 712, 16. мај 1946; Cf. Симеонович Ћелић 2015: 48.

²³ Зидно сликарство као посебан „помоћни обавезни” предмет за студенте сликарства помиње се у курикулуму Уметничке академије још 1939, као и у правилнику о предметима на „Одељењу за чисту уметност” општег течаја за сликаре и графичаре из 1941. године. Симеонович Ћелић 2015: 48, 118–120.

²⁴ Симеонович-Ћелић 2015: 166; Cf. Vukelić, Konstantinović et al. 1975: 187.

05. Младен Србиновић, *Портрет Јарослава Кратине*, 1955, уље на платну, 56x45 цм, ин. бр. 200. (Збирка ФЛУ).

Академије у Љубљани.²⁵ Овде се вероватно ради о погрешно прочитаном имену сликара Радоја Худоклина (1986–1956), словеначког вајара и аутора приручника за сликарску технологију на љубљанској Академији, на којој је био запослен од 1946. године.²⁶ Консултације су обављане и са сликарем и технологом Сигом Сумеркером, који је својим сугестијама допринео да Наставнички савет одлучи да за предмет сликарска технологија буде ангажован један самосталан стручњак.²⁷

Дилеме око оба предмета решене су одлуком о оснивању радионице за фреско-сликарство и мозаик и запошљавањем Јарослава Кратине као наставника зидног сликарства, а Немање (Никодима) Бркића као хонорарног наставника сликарске технологије.²⁸ Почетком те године, на седницама Савета наставника Академије, а на иницијативу Министарства просвете, донета је одлука да студенти Одсека за сликарство изучавају предмет зидно сликарство на 4. години, што је унето и у први послератни наставни план, који је послат Министарству на одобрење.²⁹ Већ тада је настава на предмету извођена на Академији повезана са идејом о практичном усавршавању студената на терену, које би се остваривало у виду стручних екскурзија у средњовековне српске манастире. На први помен активности студената Академије на организованом копирању фресака под руководством Јарослава Кратине наилазимо у октобру 1947, када је на седници Наставничког савета одобрено да само три студента у ову сврху, заједно са Кратином, отпутују у манастире Жичу и Сопоћане.³⁰ Мултифункционалне наставне екскурзије у манастире, које су служиле као подршка курикулумима више предмета, укључујући и историју уметности, организују се од школске 1949–1950. године,³¹ а Јарослав Кратина је на њиховој организацији био интензивно ангажован све до 1953. године.

Покушавајући да у том периоду превазиђе објективне просторне и техничке проблеме праксе сликарства на зиду, Јарослав Кратина је предлагао да студенти Академије вежбају технику фреске извођењем радова на или у неком објекту

²⁵ Симеоновић-Ђелић 2015: 166.

²⁶ LEJ 1984: 610; Cf. HBL 2009-2020: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8129>.

²⁷ Симеоновић Ђелић 2015: 166–167.

²⁸ Симеоновић Ђелић 2015: 167; Продановић, Арбутина 2012: 66.

²⁹ Наставним планом предвиђено је да фонд часова зидног сликарства буде 8 часова недељно. Архив ФЛУ: бр. 1525 од 26. септембар 1947; Cf. Симеоновић Ђелић 2015: 121–123.

³⁰ Студенти сликарства које је Кратина тада повео били су Маринко Бензон (?), Милан Јовановић и Небојша Јелача. Управа Академије се на овај корак одлучила на основу акта/налога Комитета за културу и уметност Владе ФНРЈ, бр. 5436/47. Архив ФЛУ: записник са седнице Наставничког савета, 16. октобар 1947; Cf. Симеоновић Ђелић 2015: 312. Да екскурзије у манастире нису планиране само као елемент наставе на предмету зидно сликарство види се и из иницијативе студентске организације на Академији за организовање екскурзије у јуну 1948, на коју се позивају и други наставници „како би екскурзија што више успела“, односно како би студенти 4. године боље савладали испите из историје уметности и архитектуре. Архив ФЛУ: записник са седнице Наставничког савета, 7. мај 1948; Cf. Симеоновић Ђелић 2015: 312.

³¹ Симеоновић Ђелић 2015: 172, 313.

The first mention of the activity of the Academy students in the organized copying of frescoes under the guidance of Jaroslav Kratina dates from October 1947, when at the session of the Teachers' Council it was approved that only three students, together with Kratina, travel to the Žiča and Sopoćani³⁰ monasteries for this purpose. Multifunctional, educational excursions to monasteries, which served as the support for the curricula of several courses, including also the history of art, were organized since the school year 1949-1950,³¹ and Jaroslav Kratina was intensively engaged in their organization up until 1953.

Trying to overcome the objective spatial and technical problems in the training of the wall painting in that period, Jaroslav Kratina proposed that the students of the Academy practice the technique of fresco by performing works on or in some building in the capital.³² Difficulties in the organization and the functioning of his course were constantly present and the classes in the premises of the Academy took place intensively only during one month, at the end of the winter and in the beginning of the summer semester. In February 1952, Kratina agreed with the Academy's administration to produce a "certain" number of copies of the frescoes as teaching aids, and in October of the same year the transfer of the copies was requested from the "Museum of the Medieval Art" in Belgrade, especially for the needs of "the students who are attending the Special course for fresco-painting and mosaic".³³ An interesting testimony about the contemporary reception of the role and the importance of the research of frescoes in the educational process of future artists has been preserved in the Archive of the FFA. In 1952, the students sent various proposals for the improvement of the teaching³⁴ to the school administration and to the relevant

³⁰ Painting students whom Kratina then took with him were Marinko Benzon (?), Milan Jovanović and Nebojša Jelača. The management of the Academy decided to take this step based on the act/order of the Committee for Culture and Art of the Government of FPRY, no. 5436/47. The Archive of the FFA: proceedings from the session of the Teachers' Council, October 16, 1947; Cf. Simeonović Čelić 2015: 312. The excursions to monasteries were not planned only as an element of teaching for the wall painting course, which can be seen also from the initiative of the student organization at the Academy to organize the excursion in June 1948, to which other teachers were also invited "in order to make the excursion as successful as possible", i.e. so that the students of the 4th year could better master the exams in the history of art and architecture. The Archive of the FFA: proceedings from the session of the Teachers' Council, May 7, 1948; Cf. Simeonović Čelić 2015: 312.

³¹ Simeonović Čelić 2015: 172, 313.

³² The Archive of the FFA: proceedings of the meeting of the Teachers' Council, December 7, 1948. The initiative was relevant also in 1952, when the Academy requested a permission from the city administration for the students to perform frescoes in the pavilions of kindergartens, under Kratina's supervision. The Archive of the FFA: letter to the People's Committee of the City of Belgrade, no. 515, April 22, 1952; Cf. Simeonović Čelić 2015: 174.

³³ The Archive of the FFA: a letter to the Museum of Medieval Art, no. 1843, October 31, 1952; Cf. Simeonović Čelić 2015: 174.

³⁴ The Archive of the FFA: a letter from the Association of AFA Students, no. 476, April 7, 1952; Cf. Simeonović Čelić 2015: 174.

у престоници.³² Организационе и извођачке потешкоће на његовом предмету биле су стално присутне, а настава се у просторима Академије интензивно одвијала само током једног месеца, крајем зимског и почетком летњег семестра. У фебруару 1952. године Кратина је са управом Академије договорио израду „извесног“ броја копија фресака као наставних средстава, а уступање копија је у октобру исте године затражено је и од „Музеја средњовековне уметности“ у Београду, посебно за потребе „студената који су на Специјалном течају за фреско-сликарство и мозаик“.³³ У архиви ФЛУ сачувано је интересантно сведочанство о савременој рецепцији улоге и значаја изучавања фреске у образовном процесу будућих уметника. Студенти су тако 1952. године послали управи школе и надлежном државном органу разне предлоге унапређења наставе;³⁴ у првој ставци своје интервенције затражили су да се настава фреско-сликарства премести из програма четврте на трећу годину студија, правдајући свој захтев ангажованим *l'art pour l'art* ставом: „Фреска (средњовековна) служи као помоћ у сликању, док припремање за рад на извођењу фресака долази у други план. Не служи сликање на нашој школи да се савлада фреска, већ фреска да се савлада сликање.“ Познавање средњовековне ликовне баштине разумевали су у контексту „гражења“ сопственог ликовног израза и тежили њеној афирмацији на Академији кроз интензивирање стручних екскурзија у манастире за студенте сликарства и графике, а у Далмацију за будуће вајаре. Потоњи предлог наишао је на позитиван одговор управе Академије, која је и у наредном периоду организовала екскурзије управо према овим сугестијама студентске организације.³⁵

Зенит каријере Јарослава Кратине као кописте, али и наставника фреско-сликарства, као и његово највише јавно стручно признање представљало је чланство у организационом одбору изложбе *Југословенска средњовековна уметност*, одржане у Музеју француских споменика, у палати *Шајо* у Паризу 1950. годоне. Осим што је путовао у Париз, у земљи је сарађивао са француским и југословенским сликарима-копистима који су припремали експонате за изложбу, радећи у

³² Архив ФЛУ: записник са седнице Наставничког савета, 7. децембар 1948. Иницијатива је била актуелна и 1952. године, када је Академија тражила дозволу од управе града да студенти изводе фреске у павиљонима дечјих вртића, под Кратининим надзором. Архив ФЛУ: допис Народном одбору града Београда, бр. 515, 22. април 1952; Cf. Симеоновић Ћелић 2015: 174.

³³ Архив ФЛУ: допис Музеју средњовековне уметности, бр. 1843, 31. октобар 1952; Cf. Симеоновић Ћелић 2015: 174.

³⁴ Архив ФЛУ: допис Удружења студената АЛУ, бр. 476, 7. април 1952; Cf. Симеоновић Ћелић 2015: 174.

³⁵ Овакав итинерер студентских путовања постојао је још 1949, када је планирана екскурзија у Далмацију под водством професора Алојза Долинара и Илије Коларовића, а у манастире Србије и Македоније под водством Михајла Петровића-Петрова и Ђорђа Теодоровића. Архив ФЛУ: допис Министарству просвете НР Србије, бр. 1407, 17. јун 1949.

state authority. In the first point of their petition, they requested that the teaching of fresco-painting should be moved from the fourth to the third year of study, justifying their request with a committed *l'art pour l'art* attitude: "A Fresco (medieval) serves as an aid in painting, while the preparation for work in the execution of the frescoes, is of secondary concern. The purpose of painting at our school is not to master the fresco, but conversely, the purpose of fresco is to master painting." They regarded the knowledge of the medieval art heritage in the context of "searching" for their own artistic expression and they strove for its affirmation in the Academy through the intensification of professional excursions to monasteries for the students of painting and graphics, and to Dalmatia for future sculptors. The latter proposal received a positive response from the Academy's administration, which organized excursions in the following period precisely according to these suggestions of the student organization.³⁵

The zenith of Jaroslav Kratina's career as a copyist, but also as a teacher of fresco painting, as well as his highest public professional recognition, was the membership in the organizing committee of the *Yugoslav Medieval Art* exhibition that took place in the Museum of the French Monuments in the Palace of *Chaillot* in Paris in 1950. Besides traveling to Paris, he collaborated in the home country with French and Yugoslav painters-copyists who prepared the exhibits for the exhibition, working in monasteries in Serbia and Macedonia.³⁶ According to the documentation preserved in the Archive of the FFA, he stayed in Paris from July 1 to October 1, 1949, working on "the preparation of our medieval exhibition."³⁷ The painter's position and the reputation at the Academy are illustratively outlined by the text of a short administrative explanation from 1954, in which the Ministry was asked for permission to grant him an additional salary: "Kratina Jaroslav, a high school professor who is one of the most prominent experts in frescoes. He works independently on the technical implementation of the fresco and of all other elements that come into consideration for this specialized course, starting from the preparation of the substrates, to the construction of plaster (sic!),

³⁵ This kind of a student travel itinerary existed as early as 1949, when an excursion to Dalmatia was planned under the leadership of professors Alojz Dolinar and Ilija Kolarović, and to the monasteries of Serbia and Macedonia under the leadership of Mihajlo Petrović-Petrov and Đorđe Teodorović. The Archive of the FFA: a letter to the Ministry of Education of the PR of Serbia, no. 1407, June 17, 1949.

³⁶ Kratina performed the larger part of the copying in the field, during the preparation of the Paris exhibition, in the Church of St. Sophia in Ohrid. Popović 2022: 25–30.

³⁷ The Archive of the FFA: a letter to the Council for Education, Science and Culture, NRS, no. 1619, September 6, 1951. It seems that he also traveled to Paris later on the same job, because in October 1949 the Academy asked the Ministry for funds in French francs, which he or Đorđe Andrejević Kun would use to purchase pictorial paints in the famous factory *Lefranc Bourgeois*. The Archive of the FFA: a letter to the Ministry of Education, no. 2203, October 20, 1949. At the same time, probably at the initiative of Kratina himself, the Academy sent a request to the organizing committee of the Paris exhibition for the donation of unused tempera that remained from the work of making copies of frescoes, for the purpose of teaching in the course of Wall painting. The Archive of the FFA: a letter no. 2222, October 15, 1949.

манастирима у Србији и Македонији.³⁶ Према документацији сачуваној у архиви ФЛУ, у Паризу је боравио од 1. јула до 1. октобра 1949, радећи на „припремању наше средњовековне изложбе“.³⁷ Сликарева позиција и углед на Академији илустративно су сумирани текстом кратког административног образложења којим је 1954. године од Министарства затражена сагласност да му се додели допунска плата: „Кратини Јарославу, професору више школе који спада у прве најистакнутије стручњаке за фреске. Ради самостално на техничкој обради фреске и свих осталих елемената који долазе у обзир за ову специјализовану наставу, почев од припрема подлога, конструкција малтера (sic!) до картона. Осим тога, добровољно ради копије фресака за Академију, уносећи то као обавезну наставу.“³⁸ У наредној школској години студенти су добили прилику да се фреско-сликарством баве и у класи Мила Милуновића, уз појединачну сагласност Јарослава Кратине као носиоца овог предмета.³⁹ Ова одлука управе Академије означила је почетак процеса пребацивања изучавања технике фреско-сликарства у оквире теоријско-практичног предмета технологија сликарских материјала, док је на предмету зидно сликарство почело да доминира интересовање за мозаик.⁴⁰ Кратинина делатност на Академији од овог периода оставила је мало писаних трагова. Непосредно пре пензионисања, управа школе га је, као истакнутог педагошког довајена и уметника, предложила за одликовање.⁴¹ Педагошку каријеру окончао је на измаку седме деценије живота, у време када је настава зидног сликарства на Академији била већ реорганизована у структуру коју је задржала и до данас.

Александра Кучековић

³⁶ Кратина је већи део копирања на терену у време припреме париске изложбе извео у цркви Свете Софије у Охриду. Поповић 2022: 25–30.

³⁷ Архив ФЛУ: допис Савету за просвету науку и културу НРС, бр. 1619, 6. септембар 1951. Изгледа да је у Париз путовао и касније по истом послу, јер је Академија од Министарства у октобру 1949. године тражила средства у француским францима, која би он или Ђорђе Андрејевић Кун искористили за набавку сликарских боја у чувеној фабрици *Lefranc Burgeois*. Архив ФЛУ: допис Министарству просвете, бр. 2203, 20. октобар 1949. Истовремено је, вероватно на иницијативу самог Кратине, организационом одбору париске изложбе Академија упутила захтев за уступање темпера које су преостале од послова израде копија фресака, за потребе наставе на предмету зидно сликарство. Архив ФЛУ: допис бр. 2222, 15. октобар 1949.

³⁸ Архив ФЛУ: допис Савету за просвету науку и културу НРС, бр. 305/2, 28. април 1954.

³⁹ Ову реорганизацију предложио је још 1953. године сам Милуновић, понудивши студентима сликарства на трећој години да аплицирају за фреско-сликање у његовој класи. Симеоновић Ђелић 2015: 175, 178–179; Сф. Симеоновић Ђелић 1997: 162–165. Ранији истраживачи наводе да је Кратина постао Милуновићев сарадник за фреско-сликарство. Антић-Комненовић 1972: с.р.

⁴⁰ Симеоновић Ђелић 2015: 175, нап. 705.

⁴¹ У образложењу у коме се, заједно са Јарославом Кратиним, за одликовања предлажу и Илија Коларовић, Недељко Гвозденовић, Ђорђе Теодоровић и Љубица Сокић, декан Академије Бошко Карановић истиче заслуге свих кандидата као наставника и ликовних уметника, као и њихов сениоритет и чињеницу да се први пут предлажу за одликовања. Архив ФЛУ: допис АЛУ ректору Уметничке Ђорђу Андрејевићу Куну, бр. 362/2, 6. мај 1961.

and the cartons. In addition, he voluntarily makes copies of frescoes for the Academy, introducing it as a compulsory course.³⁸ In the following school year, the students were given an opportunity to practice fresco-painting in the class of Milo Milunović, with the individual concurrence of Jaroslav Kratina as the course teacher.³⁹ This decision of the Academy's administration marked the beginning of the process of transferring the study of fresco-painting techniques to the framework of the theoretical-practical course of technologies of painting materials, while in the wall painting course the interest for mosaics⁴⁰ began to dominate. Kratina's activity at the Academy from this period has left only a few written traces. Just before his retirement, the school management nominated him for an award, as a prominent pedagogical doyen and artist.⁴¹ He finished his teaching career at the end of the seventh decade of his life, at the time when the teaching of wall painting at the Academy had already been reorganized into a structure that has been maintained until today.

Aleksandra Kučeković

³⁸ The Archive of the FFA: a letter to the Council for Education, Science and Culture, NRS, no. 305/2, April 28, 1954.

³⁹ This reorganization was proposed as early as 1953 by Milunović himself, offering the students of painting in the third year to apply for fresco painting in his class. Simeonović Čelić 2015: 175, 178–179; Cf. Simeonović Čelić 1997: 162–165. Earlier researchers stated that Kratina became Milunović's associate for fresco painting. Antić-Kommenović 1972: s.p.

⁴⁰ Simeonović Čelić 2015: 175, ref. 705.

⁴¹ In the explication wherein, together with Jaroslav Kratina, Ilija Kolarović, Nedeljko Gvozdrenović, Đorđe Teodorović and Ljubica Sokić are proposed for awards, the Dean of the Academy Boško Karanović emphasizes the merits of all the candidates as teachers and fine artists, as well as their seniority and the fact that they were nominated for awards for the first time. The Archive of the FFA: a letter of AFA to the Rector of the Artistic Đorđe Andrejević Kun, no. 362/2, May 6, 1961.

Архивски извори:

Архив ФЛУ.

Архива Факултета ликовних уметности у Београду.

Литература:

Антић-Комненовић 1972.

Антић-Комненовић, Нада: Јарослав Кратина: изложба копија фресака, Београд: Галерија фресака, 1972.

Vukelić, Konstantinović et al. 1975.

Vukelić, Ognjen, Konstantinović, Ljiljana et al, *Jugoslovenska umetnost u Narodno-solobodilačkom ratu 1941/1945*, Beograd: Muzej savremene umetnosti, 1975.

Denegri 2013.

Denegri, Ješa: *Srpska umetnost 1950–2000: pedesete*, Beograd: Orion art, 2013.

Живковић 1987.

Живковић, Станислав: *Уметничка школа у Београду 1919–1939*, Београд: Галерија САНУ, 1987.

Zlamalik 1984.

Zlamalik, Vinko: *Bela Čikoš Sesija*, Zagreb: JAZU, Društvo povjesničara umjetnosti Hratske, 1984.

LEJ 1984.

Likovna enciklopedija Jugoslavije, Tom 1, A–J, Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 1984.

Марковић 2019.

Марковић, Срђан: *Модерно ликовно стваралаштво*, у: „Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији: историја, идентитет, угроженост, заштита”, ур. Д. Војводић, М. Марковић, Београд: Галерија САНУ, 2019, 351–361.

Maruševski 2002.

Maruševski, Olga: *Viša škola za umjetnost i obrt – medij vremena*, у: Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu 1907–1997, Zagreb: ALU, Sveučilište u Zagrebu, 2002.

Merenik 2010.

Merenik, Lidija: *Umetnost i vlast. Srpsko slikarstvo 1945–1968*, Beograd: Vujičić kolekcija, Filozofski fakultet, 2010.

Archival sources:

The Archive of the FFA.

The Archive of the Faculty of Fine Arts in Belgrade.

Literature:

Antić-Komnenović 1972.

Antić-Komnenović, Nada: *Jaroslav Kratina: An Exhibition of the Copies of Frescoes*, Belgrade: The Gallery of Frescoes, 1972.

Vukelić, Konstantinović et al. 1975.

Vukelić, Ognjen, Konstantinović, Ljiljana et al, *Yugoslavian art in the National-Liberation War 1941/1945*, Belgrade: The Museum of Contemporary Art, 1975.

Denegri 2013.

Denegri, Ješa: *The Serbian art 1950–2000: the Fifties*, Belgrade: Orion art, 2013.

Živković 1987.

Živković, Stanislav: *The Artistic School in Belgrade 1919–1939*, Belgrade: The Gallery of the SASA, 1987.

Zlamalik 1984.

Zlamalik, Vinko: *Bela Čikoš Sesija*, Zagreb: JAZU, The Society of Art Historians of Croatia, 1984.

LEJ 1984.

The Art Encyclopedia of Yugoslavia, Volume 1, A–J, Zagreb: The Yugoslav Lexicographic Institute “Miroslav Krleža”, 1984.

Marković 2019.

Marković, Srđan: *The Modern art creation*, in: “The Artistic Heritage of the Serbian people in Kosovo and Metohija: history, identity, endangerment, protection”, ed. D. Vojvodić, M. Marković, Belgrade: The Gallery of SASA, 2019, 351–361.

Maruševski 2002.

Maruševski, Olga: *The Higher School of Arts and Crafts – A Medium of Time*, in: The Academy of Fine Arts in Zagreb 1907–1997, Zagreb: AFA, University of Zagreb, 2002.

Merenik 2010.

Merenik, Lidija: *Art and power. The Serbian Painting 1945–1968*, Belgrade: The Vujičić Collection, Faculty of Philosophy, 2010.

Милосављевић 1989.

Милосављевић, Драгиша: *Заборављени Јарослав Кратина*, Гласник друштва конзерватора Србије, 13 (1989), 52–53.

Поповић 2022.

Поповић, Бојан: *Галерија фресака у Београду*, Београд: Народни музеј, 2022.

Продановић, Арбутина 2012.

Продановић, Милета, Арбутина, Петар, В. (ур.): *Факултет ликовних уметности у Београду 1937–2012*, Београд: Службени гласник, 2012.

Симеоновић Ђелић 1997.

Симеоновић Ђелић, Ивана: *Мило Милуновић: нејресушна тежња суштини сликарске материје и боје*, Београд: Галерија САНУ, 1997.

Симеоновић Ђелић 2015.

Симеоновић Ђелић, Ивана: *Времејлов кроз 80 година: Академија/Факултет ликовних уметности у Београду*, Београд: Факултет ликовних уметности, 2015.

Тошић 1983.

Тошић, Драгутин: *Југословенске уметничке изложбе 1914–1927*, Београд: Филозофски факултет, Институт за историју уметности, 1983.

HBL 2009-2022.

Hrvatski biografski leksikon: Hrvatski leksikografski zavod, 2009–2022, доступно на: <https://hbl.lzmk.hr/projekt.aspx>.

Milosavljević 1989.

Milosavljević, Dragiša: *The Forgotten Jaroslav Kratina*, The Gazette of the Society of Conservators of Serbia, 13 (1989), 52–53.

Popović 2022.

Popović, Bojan: *The Gallery of Frescos in Belgrade*, Belgrade: The National Museum, 2022.

Prodanović, Arbutina 2012.

Prodanović, Mileta, Arbutina, Petar, B. (ed.): *The Faculty of Fine Arts in Belgrade 1937–2012*, Belgrade: The Official Gazette, 2012.

Simeonović Ćelić 1997.

Simeonović Ćelić, Ivana: *Milo Milunović: an inexhaustible striving for the essence of painterly matter and color*, Belgrade: The Gallery of the SASA, 1997.

Simeonović Ćelić 2015.

Simeonović Ćelić, Ivana: *A Time machine through 80 years: The Academy/Faculty of Fine Arts in Belgrade*, Belgrade: The Faculty of Fine Arts, 2015.

Tošić 1983.

Tošić, Dragutin: *The Yugoslav Artistic Exhibitions 1914–1927*, Belgrade: The Faculty of Philosophy, The Institute for History of Art, 1983.

HBL 2009–2022.

The Croatian Biographical Lexicon: The Croatian Lexicographic Institute, 2009–2022, available at: <https://hbl.lzmk.hr/projekt.aspx>.

